

A barátság anatómiája

FEJEZETEK A MAGYAR–LENGYEL KAPCSOLATOK
TÖRTÉNETÉBŐL

II.

A magyar–lengyel kapcsolatok történetét vizsgálva rendkívül izgalmas a kezdet. Przemysłben, amelynek neve az I. világháború idején lett közismert Magyarországon, az 1970-es évek derekán egy lakótelep építése során kora-középkori sírokat tártak fel. Andrzej Koperski, a Przemysłi Nemzeti Múzeum régész munkatársa és Michał Parczewski, a Jagelló Egyetem tanára derítette ki, hogy magyar előkelők honfoglalás kori sírjára bukkantak. Ez a magyarok tartósabb przemysłi jelenlétét, megtelepedését bizonyíthatta. A térségben feltárt temetők, leletanyag és írásbeli források alapján állítható, hogy az egyik magyar törzs vagy annak katonáskodó része nem kelt át a Kárpátok északkeleti szorosain, hanem éppen a hágók védelme céljából tartósabban berendezkedett Przemysł, Halics és Ladomér térségében, s a területet szinte államként működő tartománnyá szervezte. Képlékeny határai között és tőle északra, nyugatra a magyarok által lengyelnek hívott lendzsán nevű néptörzs élt. Ebből következően a magyarok a Kárpátoktól északra élő szláv népek mindegyikét lengyelnek hívták, beleértve a lengyel államot Poznań és Gniezno térségében megalapító polánokat vagy a Krakó vidékén lakó viszlánokat is.

A magyarok a 940-es, 950-es években elhagyták Przemysł és Halics térségét, s átkeltek a Kárpát-medencébe. Halics emlékezete azonban továbbra is államformáló energiát jelentett. A Kárpátokon túli, északkeleti területen először II. Andrásnak sikerül rövidebb–hosszabb időre megvetnie a lábát. A XIV. század első harmadától kezdve a lengyelek is igényt tartanak erre a területre, ami nem befolyásolja a kezdetektől baráti lengyel–magyar kapcsolatokat, amelyek meghatározó jellegét a második évezred első századaiban a lengyel Piast dinasztia és az Árpád-ház tagjai, valamint az előkelő nemesi famíliák közötti házasságok adják.

IV.

Amikor Mieszko fejedelem 966-ban felvette a kereszténységet, a szerveződő magyar államban – a Bizánci birodalom befolyása révén – az ortodox kereszténység volt terjedőben. A Bizánctól 970-ben elszenvedett vereség után szomszédjaival békére törekvő, pogánynak született Géza nagyfejedelem – a bizánci befolyás elhárítása szempontjából is – a nyugati kereszténység felvételét tartotta politikailag célszerűnek. Feleségéről, Saroltról, aki az egyik honfoglaló vezér, Töhötöm dédunokája volt, Querfurti Bruno, a Lengyelországban is ismert térítő pap azt tartotta, hogy „vezetése alatt megkezdődött a kereszténység, de pogánysággal vegyült a megfertőzött vallás,

és rosszabb kezdett lenni a barbárságnál”. Ez azt jelenti, hogy miközben nyugat felől a Róma által vezetett kereszténység, dél felől a bizánci ortodoxia hódított apránként teret Magyarországon, az új vallást elfogadó nép még párhuzamosan a pogány szertartásoknak is hódolt. Ez a kereszténység felvétele után nem volt másként Lengyelországban sem.

Míg a korabeli legendák a kereszténység elterjedésének érdemét a szerveződő lengyel államban Mieszko feleségének, a cseh Dubravának tulajdonítják, az ezzel rokon érdem a magyar történetírásban a 995-ben Istvánhoz férjhez ment Gizelláé, Civa-kodó Henrik bajor herceg leányáé. A házasság mellett Géza azzal erősítette meg a bajorokkal a békés „egymás mellett élest”, hogy kiürítette az Enns folyó és a Lajta között elterülő, korábban általa birtokba vett területet – Béccsel és Hainburggal együtt. Gizella tekintélyes bajor kísérettel – nehéz fegyverzetű harcosokkal és papokkal – érkezett Magyarországra. A kialakuló udvar egyházi és világi tagjai mind részt vettek a keresztény magyar állam szervezésében.

Róma mellett egyértelműen és véglegesen István kötelezte el magát. A Lengyelországban élő amerikai történész, Philip Earl Steele szerint választásában ugyanúgy mély meggyőződéses hite döntött, mint ez I. Mieszko esetében történt, akinek országában 966-ban nem élt keresztény ember. Politikai mérlegelés esetében István számára szinte minden érv Bizánc mellett szólt: „Róma addig létének legmélyebb válságát élte át, a pápaság teljes semmibe vételét. Történetében ezen időket *saeculum obscurum*nak hívták. (...) A római egyház túlságosan gyenge volt ahhoz, hogy jelentős szövetségesnek és pártfogónak lehessen tekinteni – a Ottók Németországától függött. Bizáncban viszont, ahol másfél évszázaddal azelőtt számoltak fel az ikonrombolás kapcsán fellobbant vészterhes válságot, éppen aranykor honolt.” István zsenialitásának bizonyítékául Márai Sándor is azt hozza fel, hogy noha a pillanatnyi érdek Bizánc mellett szólt, a távlatosan gondolkodó magyar uralkodó mégis „a gyenge” Rómát választotta. A Bizánc, az ortodoxia melletti elkötelezettség hosszú távon a magyarság elszlávosodásához vezethetett volna.

A XIII. századi lengyel források szerint Géza nagyfejedelem felesége (István anyja) Mieszko fejedelem nővére, Adelheid lett volna. Ennek persze semmi alapja nincs, ugyanúgy, mint annak az állításnak, hogy Vitéz Boleszló második házassága során Géza lányát vette el volna feleségül. Az azonban tény, hogy Boleszló második felesége egy ismeretlen nevű magyar fejedelem lány volt, akit férje Bezprym nevű fiával együtt visszaküldött Magyarországra. A középkori adalékok szerint a magyar-lengyel kapcsolatok már a X. század utolsó évtizedeiben is szorosak voltak. Az egy időben szerveződő két szomszédos állam a német egyház kiiktatásával olyan nemzeti egyház szervezésére törekedett, amely közvetlenül Rómától függött. Koronát és királyi címet a két uralkodó közvetlenül csak a pápától kérhetett, s uralkodhatott így általa „Isten kegyelméből”. A császártól királyi címet, koronát kérni ekkor a politikai függőség elismerését jelentette volna. Maga Vitéz Boleszló halála előtt pár hónappal, 1025 áprilisában – pápai jóváhagyással – koronáztatta magát királlyá.

A magyar–lengyel barátság legendáját megörökítő Jan Długosz szerint 1000-ben két küldöttség jelentkezett II. Szilveszter pápánál királyi koronáért: magyar és lengyel. Długosz a magyaroknak adatta a pápával a koronát, de a küldöttek lelkére kötötte, hogy amíg világ a világ, egymással barátságban éljenek, mert aki másikának romlására tör, nagy szerencsétlenséget zúdít magára. Długosz talán ismerhette azt a magyar legendát, miszerint az Istvánnak küldött koronát II. Szilveszter pápa eredetileg Mieszko fejedelemnek szánta, aki persze a valóságban ekkor már kilenc éve halott volt. A magyar legendában minden bizonnyal Vitéz Boleszló fejedelemről lehetett szó. A pápa döntésében az lehetett a legfőbb indok, hogy Istvánt Bizánccal szemben lelkileg és politikailag megerősítse.

A valóságban (a magyar történetírásban sokáig két külön személynek tartott) Anasztaz-Aserik hozta 1000 decembere és 1001 nyara között az István által már levélben kért koronát II. Szilveszter pápától Magyarországra. Anasztaz a 990-es évek közepén a prágai püspök, Adalbert klerikusaként (titkáraként) fordult meg Magyarországon. Adalbert magyarországi tevékenységéhez elsősorban István állítólagos bér-málása fűződik. A prágai püspök egy idő után Vitéz Boleszló hívására Lengyelországba távozott. Anasztaz nem követte Adalbertet poroszföldi térítő útjára, hanem végül a pápa legátusaként nagy szolgálatot tett Istvánnak. István királlyá koronázását az 1000 végén és 1001 elején Rómában tartózkodó III. Ottó császár, Vitéz Boleszló odaadó pártfogója is támogatta. (Egyes lengyel történészek úgy tartják; azzal, hogy III. Ottó gnieznoi zarándoklata során Szent Móric lándzsáját adományozta Vitéz Boleszlónak, voltaképpen királynak ismerte el.) Szent Móric lándzsájának másolatát István is megkapta, akinek megkoronázásával egy időben alapították meg az esztergomi érsekséget a hozzá tartozó püspökségekkel együtt. Andrzej Nowak lengyel történész találóan szögezi le Lengyelország történetének I. kötetében, „hogy Ottó és Szilveszter nagy tervében megfért egymás mellett a lengyel Boleszló és a magyar István”.

A pogányság védelmében fellázadt riválisaival, rokonaival kíméletlenül leszámoló István harmincnyelc évig tartó uralkodása során óvakodott attól, hogy külháborút vívjon, viszont a besenyő betörések mellett, mind a római császár, mind Bizánc hódító hadjáratait győztesen verte vissza. A Szászország, Csehország, Morvaország és Szilézia birtoklásáért 1003-tól 1018-ig tartó lengyel–német háborúnak csak az utolsó szakaszában vett részt. A lengyel–magyar háború kirobbanásához bizonyára az is hozzájárult, hogy István mellőzte a rokoni ellen vívott harcokban kitűnt egyik vezérét, Prokuj-Gyulát, aki a lengyelekhez átszökve Boleszlávot tájékoztatta a II. Henrik és István között folyó tárgyalásokról.

A lengyel–német háború harmadik szakasza, vagyis a Henrik örgróf osterrichi tartománya (a majdani Ausztria) elleni indított támadás előzményeként a már Morvaországot birtokló Vitéz Boleszló 1014-ben elfoglalta a Morva-völgyi magyar határvárat. A meghódított terület őrzését a lengyel fejedelem részben Prokuj-Gyulára bízta, akivel együtt támadták a Dunáig terjedő területet.

Gallus Anonimus a III. (Ferdeszájú) Boleszló lengyel fejedelem megbízásából tíz fejezetben megírt Vitéz Boleszlónak szentelt életrajzát lezáró verses dicshimnuszában felteszi a kérdést: „Vajon nem ő volt-e, aki Moráviát és Csehországot leigázta, és Prágába helyezte fejedelmi székét? ... Vajon nem ő győzött-e többször is a magyarok felett, és egész területüket a Dunáig elfoglalta?” A XIII. századi lengyel–magyar krónika egyenesen azt sugallja, hogy Boleszló a Tiszáig terjedő egész Észak-Magyarországot elfoglalta. E krónikák szellemében a mai lengyel történelmi atlaszok is úgy ábrázolják Vitéz Boleszló magyarországi hódítását, mintha az az egész mai Szlovákiát magába foglalná. A XI. századi források szerint Boleszló csak a Morva-völgyi magyar határváratat szállta meg, s a néhány évre meghódított magyar területsáv legfeljebb Trencsénig terjedhetett, amelyet István Henrik osztrák örgróf 1017-ben bekövetkezett közösen indított támadásával együtt visszafoglalt.

Az 1018-ban megkötött bautzeni békével a lengyelek és magyarok közötti rövid hadiállapot is véget ért. Ezt bizonyítja, hogy a békekötés nyomán már 500 magyar lovas kísérté Vitéz Boleszlót a Kijev elleni hadjáratában, s hogy Imre herceg feltehetően részt vett a lengyel fejedelem királlyá koronázásán 1025 tavaszán.

A Vitéz Boleszlóval kialakult jó kapcsolatot bizonyítja az a Szent Imre személyéhez fűződő legenda is, amelyet Jan Długosz krónikaíró örökített meg a XV. században. Eszerint a Szent Adalbert sírjához Gnieznóba elzarándokoló Imre Boleszló meghívására a Szandomir környéki Lysa Góra-i rengetegben folytatott vadászata során egy szarvast vett üzöbe, s amikor le akarta lőni, kettős kereszt jelent meg az állat homlokán, ugyanolyan, amelyet a herceg a nyakában hordott. Ahol a futni hagyott szarvas eltűnt, romokra bukkant. Arra kérte a lengyel uralkodót, hogy alapítson ott monostort. Amikor Boleszló erre ígéretet tett, Imre az apjától kapott, mellén viselt kettős keresztet, a görög császár Konstantinápolyból küldött ajándékát, amely Krisztus keresztfájának egy szilánkját tartalmazta ezüst foglalatban, a helynek adományozta. A legenda másik változata szerint a Lysa Góra-i erdőszében eltévedt Imre herceget egy angyal vezette el a már működő bencés kolostorhoz. Megmenekülése iránti hálából Imre a bencéseknek ajándékozta az apjától kapott kettős keresztet. Tény, hogy az egész vajdaság a Lysa Góra-i Szent Kereszt kolostorról kapta a nevét. A történelmi kutatások arra világítottak rá, hogy a román stílusú templomot és a bencés kolostort Ferdeszájú Boleszló építtette, alapította a XII. század első harmadában, s a kettős kereszt Łokietek Ulászló adománya lehetett a XIII. század végén, a XIV. század első évtizedeiben. A kolostor udvarában 2002 óta Szent Imre mellszobra és kétnyelvű emléktábla hirdeti a lengyel és a magyar nemzet barátságát.

V.

A Vitéz Boleszló fejedelem és István király közötti megbékélést jelzi az is, hogy Bezprym herceg is 1018 táján tér vissza Lengyelországba, akit apja – mint említettük – 996-ban vagy 997-ben küldhetett Magyarországra anyjával együtt. Bezprym a Balatontól északra fekvő területet ellenőrző királynői vár ispánja volt. Az 1008 után megyévé szervezett központ róla kapta a Veszprém nevet. Az ekkoriban létrehozott

megyék központjait ugyanis többnyire ispánjukról nevezték el. Az Árpád-házi oklevelekben egy másik Veszprém nevű helység is feltűnik: a mai Zalaszentmárton. Bezprym herceg feltehetően itt kapott egy időre szálláshelyet és a zalavári uradalom jövedelméből élt. Ennek templomait, így a Szent Adorján bazilikát is ő építette.

A lengyel történelemben korántsem írta be oly pozitívan a nevét, mint a magyarba. Ő volt az, aki II. Mieszko hatalmát 1031 őszén megdöntve testvérháborút robbantott ki, s a lengyel koronázási jelvényeket elküldte II. Konrád császárnak. Pár hónappal később bekövetkezett halálával II. Mieszko visszatérhetett Lengyelországba, s rövid időre ismét elfoglalhatta a trónt.

II. Mieszko már apja halálának évében, 1025-ben királlyá koronáztatta magát. Ebben az időben telepítette le István – feltehetően Gellért püspök kérésére – a Lengyelországból Pannóniába jött szentéletű remetéket: Szórád Andrást és tanítványát, Benedeket a Trencsén menti Szalkán és adományozta a zabori monostornak Nyitra, Trencsén és a Vág menti vármokot. A remeték legendás életvitele, tevékenysége is fontos lelki-kulturális köteléket jelentett a két szomszédos állam között.

Miközben Bizánc befolyását fegyverrel és diplomáciai manőverekkel sikerült semlegesíteni, 1030 nyarán II. Konrád római császár részéről érte Istvánt a legveszedelmesebb támadás abból a célból, hogy Magyar Királyságot a német császárság hűbéresévé tegye. Nem véletlen, hogy a német uralkodók ugyanebben az időben akarták fennhatóságukat Lengyelországra is kiterjeszteni. István a benyomuló ellenség előtt a Duna mentén elterülő földet Győrig lakatlan pusztává változtatta, a kiéhezett császári hadsereget üldözve Bécszet is elfoglalta.

A Konrád elleni győzelemben része volt István 1030-ban még egyetlen élő fiának, Imre hercegnek is. Ő egyes vélekedések szerint 1031-ben vadászbalesetben halt meg. E férfias szenvedély miatt van történész, aki megkérdőjelezi, hogy Imre szűzházasságban élt volna, mint ezt a róla szóló legendák állítják.

Imre halálával a korabeli magyar trónöröklési rend szerint István Mihály nevű nagybátyjának a fia, Vazul örökölte volna a koronát. A király azonban szakítva ezzel a magyar szokásrenddel a velencei dózséhez férjhez ment nővérének fiát, a több éve udvarában tartózkodó Orseoló Pétert jelölte utódjául. Az ellene emiatt merényletet kísérő Vazult megvakíttatta, s fiait, Endrét, Bélát és Leventét elűzte az országból, akik átmenetileg előbb az Istvánnal ellenséges Bretisláv cseh fejedelemnél, majd Lengyelországban találtak menedéket.

Szent István 1038-ban halt meg. Halála válságos időszak kezdetét jelentette. Ahhoz hasonló, amely Lengyelországban négy évvel korábban II. Mieszko halála után köszöntött be, s amelyet Bretisláv cseh fejedelem lengyelekre nézve katasztrofális következményekkel fenyegető támadása tetőzött be. A cseh csapatok feldúlták a lengyeltség bölcsőjének tekintett Nagylengyelországot, elpusztították Poznaánt és az ősi fővárost, Gnieznót, ahonnan zsákmányként Prágába vitték Szent Adalbert földi maradványait.

István halála után a lengyelországihoz hasonló súlyos válságokkal terhes, már-már a lét és nem lét kérdését is felvető évtized köszöntött be Magyarországon. A te-

hetséges hadvezérként számon tartott és bizonyító Orseolo Péter, hogy hatalmában semmi se korlátozza, bebörtönözte Gizella királynőt, akinek még István életében hűséget esküdött. Magabiztossága egyébként éppen a Lengyelországból Magyarországra menekült Kázmér herceg melletti kiállásával jellemezhető. E szavakkal utasította vissza Bretisláv cseh fejedelem Kázmér kiadatására vonatkozó kérését: „Ha lesz törvény, hogy a magyar király a cseh fejedelem porkolábja legyen, teljesíteni fogom kívánságodat.” Azt viszont megengedte, hogy Kázmér a hozzá is rokoni szálakkal kötődő Konrád császár udvarába távozzék, ahol „tárt karokkal fogadták”. 1039 derekén (vagy 1041-ben?) tért vissza Lengyelországban 500 német páncélos lovag kíséretében, s fogott hozzá a Bretisláv rabló-hadjárata által szétzilált fejedelemsége helyreállításához. Uralkodásának sikerességét jelzi, hogy a Megújítóként írta be nevét a lengyel történelembe.

Orseolo Péter első uralkodásának befolyásos alattvalói elégedetlensége vetett véget 1041-ben. A német császár támogatásának köszönhetően azonban 1044-ben Péternek sikerült a magyar trónt két évre újból elfoglalnia. Orseolo Péter hűségesküt tett III. Henriknek. Hogy nem sikerült visszaszereznie a magyarok bizalmát, azt a róla kialakult közvélekedés is tanúsítja: „Az ország javait kevély szemmel és telhetetlen szívvel falta a fenevadak módjára ordító németekkel és fecskemód csácsogó olaszokkal. Az erősségeket, várakat és kastélyokat németek és olaszok őrizetére bízta. Azon időben senki biztos nem lehetett felesége tisztasága, leánya és húga szüzessége felől a király testőreinek viselkedése miatt, kik büntetlenül erőszakoskodnak vala.”

VI.

Orseolo Péter uralkodásának új szakasza még a korábbinál is kegyetlenebbnek bizonyult. Hogy senki s merjen a jövőben ellene fordulni, a lázadó főurakat megvakíttatta, kivégeztette. Ezzel azonban nem tudott gátat szabni a mind inkább népmozgalom-jelleget öltő elégedetlenségnek. Ennek egyik jele volt, hogy Vazul István király által elűzött fiait a király ellen lázadók hazahívták. András az 1040-es években már orosz földön élt, s elvette feleségül Jarosláv fejedelem Anasztázia nevű lányát. Béla az „újjászülető” Lengyelországban Kázmér herceg seregében harcolt a pomeránok, mazóviaiak, poroszok, litvánok ellen. Kitűnő hadvezér, bátor harcos hírében állt, nem véletlenül lett ragadványneve a „Bövény”. A legenda szerint párviadalban megölt egy pomerán fejedelmet, s ezért jutalmul nőül vehette Kázmér ismeretlen (feltehetően Rycheza) nevű hűgát, II. Mieszko és a német származású Rycheza lányát. Házasságából lengyel földön két fia és egy lánya született. Az idősebb fiú a Géza nevet kapta, de a keresztségben Magnusnak hívták, míg öccsét Lászlónak, hűgát pedig Zsófiának keresztelték.

Amikor Levente és András fogadott zsoldosokkal és orosz segélyhaddal 1046 őszen Magyarországra indult, jöttük hírére a Tiszántúlon Vata nevű főúr vezetésével pogánylázaság robbant ki. „Biztatására az egész nép az ördögöknek áldozá magát. Lóhúst kezdenek enni s általában a leggonoszabb dolgok művelék. Mind a papokat, mind a katolikus hitben maradt világiakat leöldösték. Istennek igen sok egyházát le-

rombolták és minden németet és olaszt, kik különböző tisztet viselve az országban elválnak szórva, csúf halállal végezenek ki.” A hercegek fogadására az Orseolo Péter uralkodásával elégedetlen főpapok is küldöttséggel jelentek meg Budán a Kelenhegy lábánál kialakított dunai révnél Gellért püspök vezetésével. A Vata vezetésével a Dunán átkelő hercegekre váró tömeg a papokra vetette magát. Gellért „szekerét felborítá s őt leráncigálva taligára ültette és a Kelenhegyről – melyet azóta Szent Gellért hegyének neveznek – aláeresztette. És midőn még pihegett, mellét lándzsával átdöfték, koponyáját egy kövön összetörték”.

András ugyan ki akart egyezni Péterrel mint a törvényes királlyal, aki szorult helyzetében talán hajlott volna is a megbékélésre. Azt azonban nem engedte, hogy üldözői megkötzöve vigyék András elé. Ellenállásának az lett a következménye, hogy félholtra verten, megvakítva szállították Székesfehérvárra, ahol pár nap múlva kilehelte lelkét.

Az 1046-ban királyi trónra lépő András egy idő után helyreállította a rendet, s elrendelte, hogy a pogány szertartással mindenki felhagyjon, s Szent István törvényei szerint éljen. Tudatában volt annak, hogy a német császár változatlanul hűbéri függésben akarja tartania Magyarországot, mint ez Orseolo Péter uralkodása alatt törvény lett. Az ennek határozottan ellenálló András a várható fegyveres támadás elhárítására Magyarországra hívta a kiváló hadvezér hírében álló Bélát. „Sem örökösöm, sem testvérem nincs rajtad kívül, légy te örökösöm, kövess az uralkodásban. Ne késlekedj hozzám jönni, hogy személyesen eljövén, az ország javaiban megosztozunk” – üzenté neki Krakkóba.

Béla az ország északi-északkeleti részében és déli szegletében kialakított hercegi birtokokon önállóan uralkodhatott. Jötté egyben a Megújító Kázmér herceg, majd 1058-tól Merész Boleszló herceg katonai szövetségét is jelentette. A Béla herceg vezette magyar sereg az 1050-es évek elején minden nyugati támadást visszavert. Különösen az 1052-ben Pozsonynál aratott győzelem volt jelentős, ahol III. Henrik német császár ostromhajóit sikerült elsüllyeszteni. E győzelmek révén a Magyar Királyság elhárította azt a veszélyt, hogy a Német Császárság hűbérese legyen.

Miután András – ígérete ellenére – 1057-ben öt éves fiát, Salamont koronáztatta magyar királlyá (eljegyezve őt egyúttal III. Henrik császár tízéves lányával, Judittal), kapcsolata Bélával megromlott, aki feleségével és két gyermekével Lengyelországba menekült. 1060 őszén tíz és tizenhat éves fiával, Lászlóval és Gézával Merész Boleszlótól kapott segélycsapatoktól támogatva tért vissza Magyarországra, ahol a hozzá csatlakozott elégedetlenekkel nagy győzelmet aratott András felett, akit, miután seibeiben meghalt, a Tihanyi apátság templomában temették el. Béla három évig uralkodott. Őt követően a németek által támogatott Salamon lett Magyarország királya. Ez azt jelenti, hogy a válságos időszak tovább tartott. Ez csak László 1077-es trónra lépésével ért véget.

Halmágyi Júlia: (Gál Ferenc: Imádó)